

Mokinių kūrybiškumo ugdymo lietuvių (gimtosios) kalbos pamokose mokomoji medžiaga

Projektas „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“
Nr. VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-029

Mokinių kūrybiškumo ugdymo lietuvių (gimtosios) kalbos pamokose mokomoji medžiaga

Vilnius 2013

Projektą „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“
(SFMIS Nr. VP1-2.2-ŠMM-05-K-02-029)
finansuoja Lietuvos Respublika
Projektą iš dalies remia Europos Sąjunga

Projekto vykdytojai:

Kauno rajono švietimo centras
VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras
Kauno r. Domeikavos gimnazija
Klaipėdos Vydūno vidurinė mokykla
Trakų r. Onušio vidurinė mokykla
Ukmergės r. Siesikų vidurinė mokykla
Vilniaus Gerosios Vilties vidurinė mokykla

Mokomosios medžiagos rengėjas

VšĮ Šiuolaikinių didaktikų centras

Mokomąją medžiagą rengė:

Janina Bukantienė
Rūta Girdzijauskienė
Raimonda Jarienė
Daiva Penkauskienė
Laima Vincė Sruoginis

Mokomąją medžiagą recenzavo:

Valdonė Indrašienė
Violeta Jonynienė

Turinys

ĮVADAS	5
1. KŪRYBIŠKAS ŽMOGUS	7
2. SKAITYMAS	9
2.1. Dalijuosi savo skaitytojo reakcijomis su kitais	9
2.2. Skaitymas su numatymu. Kūrinio nagrinėjimas keliant klausimus	10
2.3. Knygų skaitytojų klubas. Kūrinio nagrinėjimas iš skirtingų pozicijų	13
3. DISKUSIJOS APIE KŪRINIUS IEŠKANT SAŠAJŲ TARP TEKSTO IR VAIZDO	14
3.1. „Įsižiūrėk – pagalvok – pasidomėk“	14
3.2. „Įžengimas į paveikslėlį“	16
3.3. Kūrinio nagrinėjimas vartojant klausiamuosius žodžius	21
4. KŪRYBINĖS RAŠYMO DIRBTUVĖS	23
4.1. Ypatingas daikto aprašymas	23
4.2. Netikėtos galimybės	23
4.3. Kompiuterinio žaidimo eilėraštis	24
4.4. Ypatingo, nepaprasto pastato aprašymas kubo metodu	25
4.5. Dialogų kūrimas	26
4.6. Įvairūs požiūriai	29
4.7. Personažo kūrimas	29
4.8. Išsigalvota kultūra	30
4.9. „Mitų“ kūrimas ir griovimas	31
4.10. Istorinė literatūra	32
4.11. Žymus asmuo	33
4.12. Iš paukščio skrydžio. Pasakojimo kūrimas nuotraukų (paveikslėlių) pagrindu	33
4.13. Asmeniška esė 1	36
4.14. Asmeniška esė 2	36
4.15. Improvizacija „Kartą gyveno...“	37
4.16. Intriguojantis daikto aprašymas	37
4.17. Poezijos kūrimas	37

4.18. Sonetų kūrimas	38
4.19. Dienoraštis	38
4.20. Kitokie debatai	39
4.21. Vidinio monologo kūrimas	40
4.22. Atsitiktinių siužetų „atradimas“. Šeimos istorija	41
4.23. Pasakėčios kūrimas	42
4.24. Reportažas iš įvykio vietos	43
4.25. Interviu	44
4.26. Mokslinis temos tyrinėjimas	45
4.27. Klausimų kūrimas	46
5. KALBOS MOKYMASIS	48
5.1. Žaidimas garsais	48
5.2. Balsių ir priebalsių varžybos	48
5.3. Miestų rikiuotė	49
5.4. Prielinksniai pagalbininkai	49
5.5. Intriga	49
5.6. Liepiu, bet neliepiu	50
5.7. Šachmatų paslaptis	50
5.8. Kalbinės mįslės	51
5.9. Kalbos nuotykių eilėraštyje	51
5.10. Naujų žodžių kūrimas	53
5.11. Daugiareikšmiai žodžiai	53
5.12. Žodžių analogijos	54
5.13. Nesąmoninga istorija	55
5.14. „Išversk“ į lietuvių kalbą	56
5.15. Sudurtiniai žodžiai	57
5.16. Darbas su reklamomis	58
LITERATŪRA	62

Projekto „Kūrybiškumo ugdymas: tyrimai ir metodika“ metodinė dalis sudaryta iš *metodikos*, skirtos mokytojams, *mokomosios medžiagos* – užduočių, skirtų mokiniams, ir *filmuotos medžiagos*, taip pat skirtos mokytojams. Visos priemonės kurtos remiantis gausia empirine medžiaga ir didele teorinių kūrybiškumo ugdymo studijų patirtimi. Metodinės dalies branduolį sudaro metodika, ją iliustruoja ir papildo mokomoji bei vaizdo medžiagos. Tačiau pastarosios dvi dalys taip pat ne mažiau vertingos. Galbūt kaip tik jos padės geriau suprasti metodikos paskirtį bei paakins, kaip ja naudotis.

Mokomoji medžiaga skirta mokinių kūrybiškumui ugdyti per lietuvių kalbos ir literatūros pamokas. Medžiaga parengta taip, kad būtų patogų atsispausdinti vieną ar kelis lapus ir parengti mokomąją medžiagą mokiniams. Mokytojas, turėdamas šią ir metodinę medžiagą, gebės mokiniams paaiškinti, koku tikslu atliekamos užduotys ir kokio rezultato tikimasi. Šios priemonės autoriai sąmoningai nepriskiria užduočių konkrečiai klasei ar amžiaus grupei. Daugelį čia aprašomų užduočių galima pritaikyti įvairioms klasėms – jei ne taip tiksliai, kaip aprašyta, tai bent adaptavus kai kuriuos aspektus (pavyzdžiui, pasirenkant skirtingą tekstą ar darbo metodus). Priemonės autoriai į mokinių kūrybiškumo ugdymą žvelgia atsižvelgdami į šiuolaikinės mokyklos uždavinius, todėl stengiasi, kad parinkta medžiaga provokuotų mokinių mąstymą, skatintų motyvaciją, ugdytų kūrybines galias, pabrėžtų nestereotipinio, originalaus mąstymo ir veiklos svarbą.

Medžiagoje pateikiami pavyzdžiai ir siūlomi jų nagrinėjimo būdai nėra vieninteliai. Atsižvelgdamas į mokinių amžių ar nagrinėjamą temą mokytojas gali parinkti ir kitus, mokinių interesus atitinkančius, su mokymo programa derančius, kūrinius. Tas pat pasakytina ir apie pristatomus kūrybiškumo ugdymo metodus. Jie gali būti taikomi įvairiomis aplinkybėmis, pasitelkiant vis kitokias priemones. Pavyzdžiui, „Įžengimas į paveikslėlį“ (skyrius „Diskusijos apie kūrinius ieškant sąsajų tarp teksto ir vaizdo“) gali būti naudojamas ir „žengiant“ į eilėraščių, vaizdo klipą, muzikos kūrinių.

Per 50 šiame darbe siūlomų taikyti metodų suskirstyti į 5 skyrius: „Kūrybiškas žmogus“, „Skaitymas“, „Diskusijos apie kūrinius ieškant sąsajų tarp teksto ir vaizdo“, „Kūrybinės rašymo dirbtuvės“, „Kalbos mokymasis“. Kuriuos ir koku nuoseklumu metodus taikyti, priklausau nuo daugelio veiksnių: klasės specifikos, mokytojo veiklos prioritetų, pamokos temos, mokslo metų laikotarpio ir kt. Vieni metodai (pavyzdžiui, „Kūrybiškas žmogus“) labiau tiks pradant mokslo metus / trimestrą ar apibendrinant tam tikrą mokymosi etapą. Kiti, kaip antai „Skaitymas su numatymu“ arba

„Kūrinio nagrinėjimas vartojant klausiamuosius žodžius“, pritaikomi bet kurioje literatūros kūrinio aptarimo pamokoje. Kai kurias užduotis tikslinga atlikti poroje ar grupėje, tuo tarpu kitos orientuotos į savarankišką mokinio veiklą. Daugelis užduočių gali būti atliekamos namuose, klasėje skiriant laiko jų aptarimui, analizei, vertinimui ir įsivertinimui.

Kiekviena *kūrybinio mąstymo* reikalaujanti užduotis brandina mokinio kūrybiškumą, o gautas rezultatas – savotiškas mokinio kūrybinės veiklos liudytojas. Todėl tikslinga labiausiai pavykusius kūrybos rezultatus, jų vertinimo ir įsivertinimo aprašus kaupti mokinių darbų aplankuose, pristatyti klasės lentoje ar viešojoje mokyklos erdvėje. Mokslo metų ar trimestro / semestro pabaigoje kūrybos rezultatų, kūrybos proceso metu patirtų emocijų, kilusių problemų ir jų sprendimo būdų aptarimas – svarbus tolesnei mokinių kūrybiškumo plėtrai.

Mokomojoje medžiagoje pristatyti kūrybiškumo ugdymo metodai turėtų būti taikomi ne tik kaip pamoką paįvairinantys, bet ir kaip prasmingo bei aktyvaus mokymosi būdai. Svarbu kiekvieną pamoką įtraukti mokinius į aktyvią kūrybinio ir kritinio mąstymo reikalaujančią veiklą tam, kad jie įprastų kelti klausimus, teikti siūlymus, pasitelkti vaizduotę, pristatyti savitą reiškinių ar įvykių interpretavimo variantą. Mokinių kūrybinių galių plėtotė turi būti ne atsitiktinė, „proginė“, bet sisteminga, struktūruota ir kryptinga veikla. Mokomosios medžiagos autoriai tiki, kad net patys kūrybingiausi mokytojai suras joje idėjų, kaip kurti kūrybiškumui palankią ugdymosi aplinką, kaip rasti ir puoselėti kiekvieno mokinio kūrybiškumo daigus, kaip mokymąsi paversti įdomia, smagia, tikslinga ir prasminga veikla. Taip pat tikimasi, kad užduotys padės stiprinti mokinių tikėjimą, jog jie patys gali plėtoti savo kūrybines galias. Ir kad tai daryti verta. Galbūt įgyta mokymosi patirtis padės patikėti tikrąją kūrybiškumo galia – atverti vis naujų galimybių patirti pasaulio sudėtingumą, subtilumą, įvairovę.

1. KŪRYBIŠKAS ŽMOGUS

Pagalvokite, ar pažįstate žmogų (esate sutikę, apie jį skaitę), kuris atrodo tikrai kūrybiškas. Parašykite:

Jo / jos vardas yra

Jis / ji dirba (mokosi, veikia)

Jis / ji atrodo taip (apibūdink išvaizdą)

Jis / ji mane žavi, man patinka dėl šių savybių

Jis / ji moka (veikti, daryti)

Aš iš jo / jos mokausi (norėčiau išmokti)

Pastaba: Jei rašydami negalite atsižvelgti į visus aukščiau išvardytus punktus, pavyzdžiui, nežinote vardo, nieko tokio – praleiskite juos. O gal galėtumėte įsivaizduoti: nematėte, bet, jūsų nuomone, kaip galėtų atrodyti; nežinote vardo, bet manote, kad tikėtų toks arba kitoks vardas. Rašykite, kaip įsivaizduojate.

Paskaitykite tai, ką parašėte, greta sėdinčiam draugui (-ei) ir išklausykite jį (ją). Stenkitės kuo daugiau papasakoti ir to paties prašykite iš draugo (-ės). Jei kas liko neaišku ar norėtumėte sužinoti daugiau, pasiteiraukite užduodami papildomų klausimų.

Parašykite trumpą rašinėlį (pusę puslapio) tema „Kas mano požiūriu yra kūrybiškas žmogus“. Rašykite ant atskiro lapo ir palikite laisvos vietos komentarams – jūsų rašinį skaitys draugas.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Pasikeiskite rašiniu su kitu draugu (-e). Paskaitykite ir parašykite savo komentarą. Pavyzdžiui, ar supratote: kodėl aprašytas būtent tas žmogus kaip kūrybiškas?; ar skaitydami jį „matėte“?; kuo jis panašus ar nepanašus į jūsų aprašytąjį? Ir panašiai.

Pagalvokite apie save, kas liudytų apie jus kaip kūrybiškus žmones:

Aš esu

Aš mėgstu

Aš gebu, moku

Aš galiu

Aš noriu

Man geriausiai sekasi

Koks aš esu, geriausiai matosi iš (veiksmo, daikto, kūrinio...)

Kad tapčiau dar kūrybiškesnis, aš turėčiau... / man reikėtų

2. SKAITYMAS

2.1. Dalijuosi savo skaitytojo reakcijomis su kitais

Skaitytojų praktikumo metu, pristatydami savo skaitomą kūrinį, pagalvokite, kaip geriausiai jį būtų galima pristatyti draugams, mokytojui ar visai klasei. Pasvarstykite:

- ▶ Kodėl pasirinkote šią knygą / kūrinį?
- ▶ Kokia dalis labiausiai patiko? Kodėl?
- ▶ Perskaitykite dalį, kuri padarė didžiausią įspūdį. Pakomentuokite, kas šią ištrauką daro įsimintiną, reikšmingą.
- ▶ Ko ši knyga / kūrinys moko?
- ▶ Kokių klausimų kyla skaitant knygą / kūrinį?
- ▶ Kokia šio kūrinio problema? Kaip ji sprendžiama?
- ▶ Ar žinote kokių nors kitų šio autoriaus knygų?
- ▶ Ar buvo kokių nors nežinomų žodžių? Kaip juos išsiaiškinate?
- ▶ Kokių sunkumų kyla skaitant? Ko nesuprantant?

Štai keletas naudingų „užuominų“, kaip savo skaitomą kūrinį pristatyti nuo „skaitytojo kėdės“ ar kitu būdu visai klasei:

- ▶ „Šioje knygoje pasakojama apie...“
- ▶ „Šią knygą pasirinkau, nes...“
- ▶ „Man atrodo, kad šioje knygoje svarbiausia...“
- ▶ „Man patiko ši knyga, nes...“
- ▶ „Labiausiai nustebino...“
- ▶ „Šis straipsnis padarė man įspūdį, kadangi...“
- ▶ „Aš nesutinku su autoriumi dėl...“
- ▶ „Pagrindinio veikėjo vietoje aš...“
- ▶ „Siūlau perskaityti šią knygą, nes...“

Jei savo skaitomą kūrinį reikia pristatyti raštu ir nežinote, nuo ko pradėti, pamąstykite:

- ▶ Kas man patiko šioje knygoje?
- ▶ Kas man nepatiko šioje knygoje?
- ▶ Kaip privertė mane pasijausti? Apie ką pagalvoti?
- ▶ Kaip knyga prasidėjo?
- ▶ Ar pradžia buvo intriguojanti?
- ▶ Kaip knyga baigėsi?
- ▶ Ar pabaiga buvo įtikinama?
- ▶ Kokius ypatingus žodžius autorius vartoja?
- ▶ Ar autorius kartoja įvaizdžius, įsimintinus posakius ir t. t.?
- ▶ Ar galėčiau trim žodžiais apibūdinti autoriaus stilių?
- ▶ Koks kūrinio konfliktas (problema)?
- ▶ Ar buvo įdomu, kaip viskas baigsis? Kodėl?
- ▶ Kaip autoriui pavyko išlaikyti mano susidomėjimą?
- ▶ Kaip autorius pavaizdavo gyvenimą?
- ▶ Kokių naujų idėjų ar minčių kilo perskaičius šią knygą?
- ▶ Ką būčiau daręs kitaip, jeigu būčiau pasikeitęs vietomis su vienu iš veikėjų?
- ▶ Ar galėčiau susitapatinti su veikėjais? Ar kuris nors iš veikėjų neprimena pažįstamo žmogaus? Jei primena, tai kuo?

Nebūtina aprėpti visų aspektų ir atsakyti į visus klausimus. Pasirinkite, į kuriuos klausimus tikrai galėtumėte atsakyti ar kuriais daugiausiai turėtumėte ką papasakoti.

2.2. Skaitymas su numatymu. Kūrinio nagrinėjimas keliant klausimus

Skaitymas su numatymu šiek tiek primena detektyvą – įdomu, kas slepiasi po kūrinio pavadinimu, apie ką jis? Dar labiau intriguoja skaitymas dalimis ir spėjimas, o kas gi bus toliau, kaip plėtosis siužetas, kas ištiks kūrinio herojus, kaip baigsis pasakojimas. Tikriausiai visiems kyla daug klausimų. Perskaitykite visą toliau pateikiamą kūrinį ir pagalvokite:

- ▶ Kodėl toks kūrinio pavadinimas? Kaip dar galėtum jį pavadinti?
- ▶ Kokių klausimų tau kyla jį skaitant? Užsirašyk juos.
- ▶ Apie ką šis kūrinys? Kokia pagrindinė jo mintis?
- ▶ Jei reikėtų kūrinį padalyti į atskiras dalis, kaip tai padarytum? Kaip galėtum jas pavadinti?
- ▶ Kaip kūrinys siejasi su tavo paties gyvenimu?
- ▶ Ko norėtum paklausti kūrinio veikėjų?
- ▶ Kokie klausimai lieka neatsakyti?
- ▶ Kokią išvadą galėtum padaryti perskaitęs kūrinį?

.....

MÁRIA ĎURÍČKOVÁ

Pirmaklasis

Kartą prasidedant naujiems mokslo metams vienas tėvas atėjo į mokyklą ir nužingsniavo tiesiai į direktoriaus kabinetą.

– Ar priimsite mano sūnų į pirmą klasę? Dėl to kreipiausi į šešias mokyklas, bet sūnaus niekas nenorėjo priimti.

– Kodėl jo nepriėmė, kas atsitiko? – paklausė direktorius.

– Mano sūnus yra per didelis ir negali sėdėti klasėje.

– Tai gal jis gali sėdėti koridoriuje?

– Jis netelpa ir koridoriuje, – atsakė tėvas.

– Gerai, tada mes jį pasodinsime sporto salėje.

– Bet jis netilps ir sporto salėje, – liūdnai tarė tėvas.

– Tokiu atveju man labai gaila, mielas tėve, mes irgi negalime priimti jūsų sūnaus, – atsiduso direktorius.

– Taip, taip, aš jus suprantu, bet pabandykite suprasti ir mane, – gynėsi tėvas. – Žinote, mano Pavko yra mokinys, ir jis turi lankyti mokyklą. Juk negaliu leisti jam likti neišsilavinusiam. Ir be to, aš neturiu pinigų susimokėti baudą.

Pagaliau jie susitarė, kad Pavko lankys mokyklą. Jis sėdės mokyklos kieme ir visas pamokas stebės pro klasės langą. Atėjus žiemai, Pavko vis tiek sėdės mokyklos kieme. Jis vilkės kailinius, o ant ausų užsidės ausines, kadangi langai, žinoma, bus uždaryti. Rašyti ir piešti – bus lengva. Pavko pasidės lentą ant kelių.

Kitą rytą Pavko atėjo į mokyklą. Stovėdamas kieme, jis suglumęs tripeno didžiuliais batais, o jo galva styrojo sulig kaminu. Vaikai, pamatę Pavko, subėgo į klasę ir spoksojo pro langus. Pavko Denbarikas pažvelgė į vidų. Norėjo žinoti, kur yra jo kla-

sė. Bet visur buvo tylu. Nustebę mokiniai išplėstomis akimis spoksojo į jį. O Pavko? Jis irgi su nuostaba žiūrėjo į juos.

Staiga iš už pirmo aukšto lango pasigirdo mergaitės balselis:

– Ar tu iš pirmos klasės?

– Aš? – perklausė Pavko ir stabtelėjo, norėdamas pamatyti, kas čia jį kalbina. – Taip, iš pirmos, – jis linktelėjo ir nusišypsojo šiai mielai mergytei. Ji buvo apskritaveidė, riesta nosyte ir tamsiais plaukais.

– Ir aš pirmaklasė, mano vardas Betka, – prisistatė mergaitė. – Vakar tėvelis skaitė man pasaką. Apie gerąjį milžiną. Ar tu irgi esi gerasis milžinas?

Pavko Denbarikas vėl linktelėjo, bet suprato, kad tai joks įrodymas. Jis trumpai, bet įtemptai pagalvojo. Didelėse jo akyse Betka galėjo pamatyti minčių švystelėjimą.

Tada jis ištiesė ranką ir pasiekė mišką. Kai vėl ją sulenkė, joje buvo voveraitė. Pro langą jis padavė ją Betkai.

– Voveraitė! Kokia nuostabi! – sušuko maža mergaitė. – Gal nuskintum jai ir kankorėžį?

Pavko Denbarikas vėl ištiesė ranką ir pasiekė eglės viršūnę, o kai ranką vėl nuleido, ji buvo pilna kankorėžių.

Kitiems vaikams tai patiko. Baimė dingo, ji išgaravo, nes jie žinojo, kad Pavko, nors ir milžinas, nenuskriaustų net ir voveraitės.

Vaikai žaidė per kiekvieną pertrauką. Kai jie žaidė auksinius vartelius, Pavko buvo varteliai. Kai jie žaidė futbolą, Pavko buvo vartininkas. Jam tai buvo vieni niekai: ištiesdavo vieną ranką ir uždengdavo pusę vartų, ištiesdavo kitą ranką ir uždengdavo visus vartus. Jis tik apgailestavo, kad negali žaisti slėpynių, nes buvo iš visur matomas. Todėl ir vaikai liovėsi žaidę slėpynes, nes buvo neįdomu žaisti be Pavko Denbariko. Visi vaikai norėjo su juo draugauti. Bet geriausia jo draugė buvo – jūs žinote kas. Apskritaveidė Betka, riesta nosyte ir tamsiais plaukais. Ta pati mergaitė, kuri pirma jį prakalbino.

Turėtume pridurti: Pavko Denbarikas buvo geras mokinys ir kasdien parsinešdavo saulutę sąsiuvinyje.

Šaltinis: Steele J. L., Meredith K. S., Temple Ch., *Kritinio mąstymo skatinimas: II vadovas, Vilnius, 1998.*

2.3. Knygų skaitytojų klubas. Kūrinio nagrinėjimas iš skirtingų pozicijų

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokose nagrinėjate daug kūrinių. Kartais atrodo, kad diskutuoti nelabai yra apie ką, kad galbūt visi mąsto vienodai, kad kūrinys yra nuobodus ir panašiai. Pabandykite į nagrinėjamą kūrinį pažvelgti kitaip. Pasidalykite į grupes ir kiekvienas išsirinkite ir prisiimkite vaidmenį:

- ▶ *Sąsajų ieškotojo* – susiekite knygoje vaizduojamus dalykus su asmenine patirtimi, pasaulio įvykiais; pakomentuokite, kaip knygoje vaizduojami dalykai siejasi su jūsų asmenine patirtimi, žiniomis apie pasaulį.
- ▶ *Klausinėtojo* – surašykite klausimus, kurie kyla skaitant ar perskaičius numatytą knygos dalį.
- ▶ *Ištraukos žinovo* – nuspręskite, kurias teksto vietas, citatas reikėtų aptarti išsamiau, ir paaiškinkite savo pasirinkimą.
- ▶ *Iliustruotojo* – pagalvokite, kokiais būdais galite pristatyti kūrinį – piešiniu, nuotraukomis ar kt.
- ▶ *Apibendrintojo* – pateikite trumpą perskaitytos knygos dalies santrauką ir esminius dalykus.
- ▶ *Tyrėjo* – suraskite papildomos, su kūriniumi susijusios, medžiagos. Pavyzdžiui, daugiau informacijos apie autorių, knygoje vaizduojamą laikotarpį ar kt.
- ▶ *Žodžių mago* – suraskite ir išsiaiškinkite nežinomų žodžių reikšmę. Galbūt rasite neįprastai pavartotų, keistų.
- ▶ *Scenų aiškintojo* – paaiškinkite kūrinyje aprašytas scenas, pasakykite, kuo jos ypatingos, ką jos reiškia.

Galite sugalvoti ir kitokių vaidmenų. Taip bus įdomiau skaityti ir nagrinėti kūrinį. Išbandykite šiuos vaidmenis, perskaite jums jau žinomo kūrinio dalį: pavyzdžiui, L. Kerolio „Alisa Stebuklų šalyje“ ar „Veidrodžio karalystėje“; J. Biliūno „Laimės žiburys“ ar „Vagis“, F. Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė“.

Perskaitykite dviejų skirtingų autorių panašių pavadinimų kūrinius ir juos palyginkite, nagrinėdami iš įvairių vaidmenų pozicijų. Pavyzdžiui:

E. A. Ekerio „Skrajojančią vyšnių pardavėją“ ir A. Naneti „Mano senelis buvo vyšnia“; pasaką „Eglė žalčių karalienė“ ir S. Nėries poemą „Eglė žalčių karalienė“.

3. DISKUSIJOS APIE KŪRINIUS IEŠKANT SAŠAJŲ TARP TEKSTO IR VAIZDO

3.1. „Įsižiūrėk – pagalvok – pasidomėk“

Tikriausiai įdomu skaityti knygas, kuriose yra iliustracijų. Ar pagalvojote, kam jų reikia? Ką jos pasakoja? Kaip jos siejasi su skaitomu tekstu.

Pavyzdžiui, S. Gedos eilėraščių knygelė „Karalaitė ant svarstyklių“ gražiai iliustruota G. Gesevičiaus paveikslėliais. Pažiūrėkite į apačioje pateiktą paveikslėlį:

Šaltinis: Geda S., *Karalaitė ant svarstyklių*, Vilnius: Vyturys, 1989, p. 115.

- ▶ Ką matote?
- ▶ Kas ir kaip pavaizduota? Ką tai galėtų reikšti?
- ▶ Ko norisi paklausti? Kas neaišku?
- ▶ Kokią istoriją sukurtumėte? Papasakokite.

Dabar perskaitykite eilėrašį „Žvejų trobelės langelis“.

SIGITAS GEDA

Žvejų trobelės langelis

Pro tokį langelį mažytį
Pasaulis buvo matyti
Prie marių gyvenančiam žmogui
Po nendrių šiugždančiu stogu!

Matyti buvo tos marios,
Pakrantėje bangos daužės,
Atplaukdavo valtys. Ir karas
Pro šitą langelį laužės.

Išplaukdavo į Amerikas
Daug vyrų, į Hamburgą,
Klajojo Naglis, ir Neringą
Šunelis vokiškai ambrijo.

Visokios veisėsi žuvys,
Betrūko nebent delfino,
Ir Tomas Manas buvo
Lietuvoje kaip tėvynėj.

Daiktai, daiktai man gražiausia,
Štai barškalas stintoms ginti,
Prie durų vagis, neklausęs
Kepurę gali kabinti...

Šaltinis: Geda S., *Karalaitė ant svarstyklių*, Vilnius: Vyturys, 1989, p. 113–114.

- ▶ Ką perskaitytote eilėraštyje, bet nematote paveikslėlyje, ir atvirkščiai?
- ▶ Kokį pasakojimą seka eilės ir kokį – iliustracija?
- ▶ Kuo skiriasi poeto istorija nuo jūsų?

3.2. „Įžengimas į paveikslėlį“

Įsižiūrėkite į apačioje pateiktus paveikslėlius ir pasirinkite labiausiai patinkantį.

1.

Šaltinis: <http://irdialogue.org/resources/dialogue-in-us/>.

2.

Šaltinis: <http://thehive.com/2009/07/15/hipsters-douchebag-sungasses-required-20-photos/#jp-carousel-43757>.

3.

Šaltinis: http://spoki.tvnet.lv/upload/articles/21/212854/images/_origin_So-friking-goti-4.jpg.

4.

Šaltinis: <http://www.howtocopewithpain.org/blog/268/pictures-patience/>.

5.

Šaltinis: <http://www.more4kids.info/702/teaching-children-respect/>.

6.

Šaltinis: <http://holykaw.alltop.com/the-physical-effects-of-bullying-on-the-brain>.

7.

Šaltinis: <http://www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/onthefrontline/3089314/Analysis-of-ban-on-women-in-combat.html>.

Išsirinkę paveikslėlį, pagalvokite:

- ▶ Kodėl pasirinkote būtent šį paveikslėlį?
- ▶ Kaip apibūdintumėte situaciją, pavaizduotą paveikslėlyje?
- ▶ Kas tie žmonės / reiškiniai, pavaizduoti paveikslėlyje? Kokie jų santykiai?
- ▶ Kas slypi „už paveikslėlio“? Kas neparodyta?

Jei daugiau mokinių pasirinko tą patį paveikslėlį, susėskite drauge ir pasidalykite savo mintimis apie jį bei būkite pasirengę savo pamąstymus pristatyti visai klasei.

.....
BRUNO FERRERO

JUODA AVIS

Gyveno sykį juoda avis. Visos kitos avys bandoje buvo baltos. Jos bjaurėjosi juodąja avimi ir ją užgauliojo. Kai ją pamatydavo, piktai subliaudavo:

– Eik šalin nuo mūsų, tu nenormali, gamtos klaida.

Jas apimdavo piktdžiuga, kad priversdavo ją ašaroti. Ypač Belinda, stora balta avis, niekšingai su ja elgėsi. Ji buvo bandos vyresnioji. Visos kitos avys visada sekdamo jai iš paskos. Ir darydavo tai, ką darydavo ji.

Juoda avis liūdėjo. Ji būtų norėjusi būti tokia kaip visos. Tačiau negalėjo paslėpti juodo savo plauko spalvos. Kartais bandydavo pabėgti ir pasislėpti. Tačiau vėl sugriždavo, nes nemokėjo viena gyventi.

Belinda buvo tvirta ir išpuikusi. Nusprendė leistis į kelionę pažinti pasaulio. Neilgai trukus priėjo naujas ganyklas. Sutikusi naują, nepažįstamą bandą ji atsistodavo vidury ir girdavosi:

– Savo bandoje esu vadė. Visos manęs klauso. Tai aš nusprendžiu, ką reikia daryti.

Vieną dieną Belinda sutiko didžiulę, labai neįprastą bandą. Visos avys buvo juodos. Iš pradžių Belinda sustojo it mieta prarijusi, po to ėmė kikenti. Siūbuodama klubais lyg manekenė, įsitikinusi savo pačios ir nuostabaus balto plauko grožiu, žengė prie bandos.

Tačiau visa banda pratrūko garsiu pašaiptu juoku. Belindai nė nespėjus subliauti iš nustebimo, viena juoda avis, drūta ir tvirta kaip ji, žingtelėjo į priekį ir grėsmingu balsu sušuko:

– Ar esate matę ką juokingesnio? Nuplėšime nuo tavęs tą siaubingą vilną ir tada pamatysime, kokios tu esi iš tikrųjų spalvos.

Visa banda skaniai kvatojosi. Belinda apsisuko ir puolė taip greitai bėgti, kaip dar nebuvo bėgusi niekada gyvenime.

Nubėgusi gerą kelią nuo juodųjų avių ganyklos, pasiekė didelę tvorą, už kurios išvydo kitą, labai gausią bandą. Tokios bandos dar nebuvo mačiusi. Joje buvo baltų, juodų, rusvų, dėmėtų ir net pusiau juodų, pusiau baltų avių. Praradusi nutrūktgalvišką pasitikėjimą savimi, sustojo, sutrikusi ir atsargi. Ėmė svarstyti: „Kažin kaip čia su manimi elgsis...“

Avys ją pastebėjo ir širdingai jos paklausė:

– Iš kur atvyksti?

– Iš kitos šio kalno pusės, – atsakė Belinda.

Prie jos ėmė artintis viena juoda avis. Belinda išsigandusi jau norėjo sprukti, tačiau juoda avis jai tarė:

– Nebijok, lik pas mus, kiek tik nori. Čia daug gardžios žolės. Mes visus svetingai priimame.

Toje bandoje Belinda liko dvi dienas. Po to nusprendė grįžti namo. Prieš atsisveikindama pasakė:

– Jūs esate pati nuostabiausia banda pasaulyje. Priimate ir gerbiate visų spalvų avis. Mūsų bandoje tėra viena juoda avelė...

Šaltinis: Ferrero B., *365 trumpi pasakojimai sielai*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2011, p. 391–392.

Pasvarstykite:

- ▶ Apie ką šis pasakojimas?
- ▶ Kas svarbaus jame vyksta?
- ▶ Kuo ypatingos trys kūrinyje pavaizduotos bandos?
- ▶ Kaip pasakojimas siejasi su realiu gyvenimu? Ką reiškia būti „juoda avelė“?
- ▶ Kokius posakius, artimus „juodai avelėi“, žinote?
- ▶ Kurioje „bandoje“ norėtumėte gyventi ir kodėl?

Pagalvokite:

- ▶ Kaip ir kuo siejasi jūsų aptarti paveikslėliai ir tekstas?
- ▶ Ar perskaitę tekstą galėtumėte ką nors daugiau pasakyti apie pasirinktą paveikslėlį?
- ▶ Jei dabar reikėtų rinktis, ar pasirinktumėte tą patį paveikslėlį? Kodėl?
- ▶ Kokį kitą paveikslėlį, iliustraciją, nuotrauką parinktumėte šiam pasakojimui?

3.3. Kūrinio nagrinėjimas vartojant klausiamuosius žodžius

Kartais kūrinį nesunku pristatyti – mintis liejasi laisvai, žodžiai dėstomi lengvai, turime ką papasakoti. O kartais, ypač kai pasitaiko sudėtingesnis kūrinys, mintis sunkiau sutelkti į vieną vietą. Tokiu atveju gali padėti paprasti klausiamieji žodžiai. Pateikiame jums pavyzdį – A. Frank „Dienoraščio“ nagrinėjimą struktūruotu būdu:

Klausiamieji žodžiai	Sąvokos, teiginiai
Kas?	Žydai
Kas jiems atsitinka?	Tremiami, kalinami, žudomi
Dėl ko?	Dėl antisemitinės politikos, dėl jų išsilavinimo, turto ir pan.
Kada?	II pasaulinio karo metais ir po jo
Kur?	Vokietijoje, Rusijoje ir kituose okupuotose kraštuose. Taip pat ir Lietuvoje
Iš kur apie tai žinoma?	Knygos, filmai, pasakojimai
Kokios turi asmeninės patirties, žinių?	Pasakojo senelis apie miestelio istoriją
Kas man svarbu?	To laikotarpio bendraamžių gyvenimo detalės, mintys
Kokių man kilo minčių, jausmų?	Pyktis, gailestis, neviltis, kaip tai galėjo atsitikti

Tačiau tokia struktūra siūloma tik pačioje diskusijos ir analizės pradžioje – mintims sutelkti. Po to reikėtų jas plėtoti pagalvojant, pavyzdžiui:

- ▶ Ar tik žydai buvo tremiami?
- ▶ Kokių kitų tautybių žmonės patyrė tą patį kaip žydai?
- ▶ Kokia žydų trėmimo istorija Lietuvoje?
- ▶ Kada baigėsi žydų trėmimai, žudymai?
- ▶ Ar yra filmas, pastatytas pagal A. Frank „Dienoraštį“?
- ▶ Ar yra panašių knygų į A. Frank „Dienoraštį“?
- ▶ Koks būtų gyvenimas, jei to nebūtų atsitikę?..

Išplėskite struktūruotą kūrinio analizę ir sugalvokite savo klausimų, kylančių iš perskaityto kūrinio, juos užsirašykite. Nebūtina žinoti atsakymų į savo pačių klausimus. Aptarkite savo klausimus porose, mažose grupėse ar su visa klase, išrinkdami kelis įdomiausius, netikėčiausius.

1 klausimas

2 klausimas

3 klausimas

4 klausimas

Išsirinkę įdomiausią, netikėčiausią klausimą, atsakykite į jį trumpa esė, rašydami iš pasirinkto veikėjo pozicijų.

Tokią pat analizę atlikite nagrinėdami kitus kūrinius, pavyzdžiui, padavimus ir legendas, B. Sruogos „Dievų mišką“, D. Grinkevičiūtės atsiminimų knygą „Lietuviai prie Laptevų jūros“, pasakojimus apie Lietuvos partizanus.

4. KŪRYBINĖS RAŠYMO DIRBTUVĖS

4.1. Ypatingas daikto aprašymas

Aprašykite mėgstamą daiktą ar vietą, nevarddami būdvardžių.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.2. Netikėtos galimybės

Susidarykite įvairiausių, neįprastų temų sąrašą. Pavyzdžiui:

- ▶ Jei atrasčiau naują planetą
- ▶ Jei galėčiau persikelti į praeitį
- ▶ Jei būčiau spalva
- ▶ Jei suprasčiau gyvūnų kalbą
- ▶ Jei tapčiau jūrų valdovu
- ▶ Jei būčiau detektyvas
- ▶ Jei aš būčiau tėvas / mama
- ▶ Kenksmingiausias išradimas
- ▶ Jei būčiau švietimo ministras
- ▶

Išsirinkite jums labiausiai patinkamą ir laisvai rašykite pasirinkta tema 15 minučių.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Po to paskaitykite vieni kitiems, ką parašėte. Paklauskite vieni kitų apie rašinius, pavyzdžiui, kokie temos pasirinkimo motyvai, kas liko nepasakyta, kaip būtų galima toliau plėtoti temą. Dar kartą peržvelkite savo darbą ir jį perrašykite suteikdami formą – pasakos, legendos, eilėraščio, apsakymo, pranešimo ar kt.

Palyginkite abu darbus. Kaip pasikeitė antrasis, palyginti su pirmuoju?

4.3. Kompiuterinio žaidimo eilėraštis

Prisiminkite savo mėgstamiausią kompiuterinį žaidimą ar televizijos laidą. Surašykite viską, kas juose patinka. Stenkitės apibūdinti kuo vaizdžiau ir išsamiau.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dabar turite savybių sąrašą. Įsivaizduokite, kad galite „įlįsti“, patekti į savo mėgstamo žaidimo ar programos vidų. Kaip jaustumėtės? Kas atsitiktų? Parašykite apie tai trumpą eilėraštį:

1 posmelis

.....
.....
.....
.....

2 posmelis

.....
.....
.....
.....

4.4. Ypatingo, nepaprasto pastato aprašymas kubo metodu

- ▶ Išsilankstykite iš storesnio popieriaus ar kartono kubą.
- ▶ Ant kiekvienos jo sienelės užrašykite po vieną žodį.
- ▶ Kubas – tai rašymo orientyras, kad nepamirštumėte ir nepraleistumėte svarbių dalykų.
- ▶ Pradėkite nuo pirmosios kubo sienelės ir eikite toliau.
- ▶ Kai parašysite, dar kartą peržiūrėkite visas sieneles, ar viskas paminėta.

Pagalvokite, koks pastatas jums yra ypatingas, kuo nors nepaprastas. Gal tai jūsų namas, kuriame gyvenate, senelių sodyba ar muziejaus pastatas? Gal jūs žavitės kitų kraštų architektūra?

Aprašykite jį tokiu būdu:

- ▶ Apibūdink (spalvas, formas ir dydžius).
- ▶ Palygink (į ką panašus ir nuo ko skiriasi?).
- ▶ Susiek (apie ką tai verčia galvoti?).
- ▶ Išanalizuok (papasakok, kaip padarytas arba iš ko susideda).
- ▶ Pritaikyk (ką galima su juo daryti? kaip, kam jis naudojamas?).

- ▶ Pateik argumentų už ar prieš (užimk tam tikrą poziciją ir išvardyk priežastis, palaikančias tavo požiūrį – kodėl jis išpūdingiausias, neiprasčiausias, keisčiausias, paslaptiniausias ir pan.).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.5. Dialogų kūrimas

Dialogo atgaminimas atmintyje

Prisiminkite kažkada girdėtą įdomų pokalbį. Užrašykite jį taip, kaip dabar prisiminate. Jei nepamenate tikslių žodžių, rašykite tai, ką pamenate. Dabar jį patobulinkite – atmeskite (išbraukite) visus nereikalingus žodžius ir pridėkite naujų.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dialogas ir pokalbis

Su visa klase aptarkite, ką reiškia dialogas grožiniame kūrinyje? Kokia jo funkcija? Kuo paprastas pokalbis skiriasi nuo kūrinio dialogo?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Su greta sėdinčiu draugu penkias minutes pakalbėkite jums abiem įdomia tema. Po to kiekvienas aprašykite ką tik vykusį pokalbį taip, kaip jį prisimenate.

.....

.....

.....

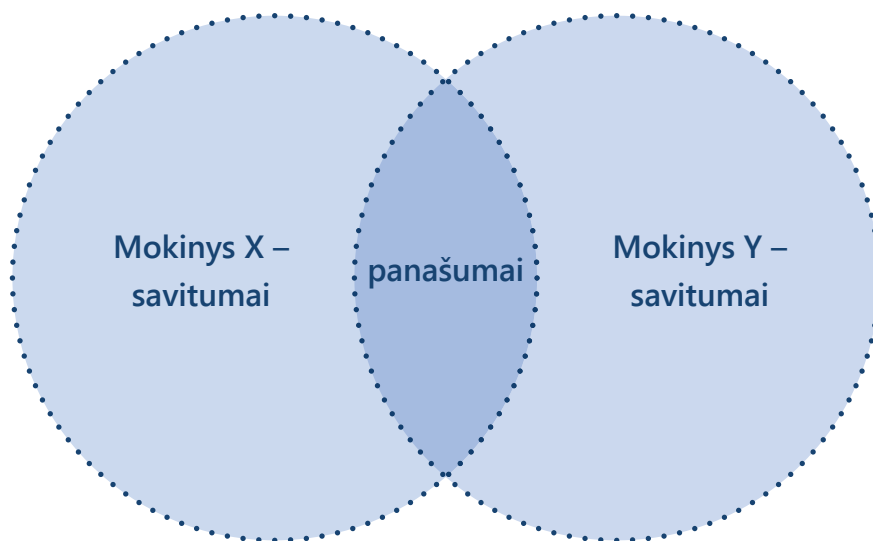
.....

.....

.....

.....

Dabar vienas kitam paskaitykite tai, ką parašėte. Kas sutampa, o kas skiriasi?

Dabar poromis pristatykite savo pokalbį ir kaip jį užrašėte visai klasei. Papasakokite, kuo buvo panašūs ir kuo skyrėsi užrašyti pokalbiai. Pavyzdžiui, stiliumi, detalėmis, įvykiais ar pan.

Skirtumai	Panašumai

Dialogas ir veikėjo charakteristika

Trumpai raštu pristatykite mėgstamo (ar klasėje visų nagrinėjamo) kūrinio veikėją, išskirdami tris jam būdingus bruožus. Pagalvokite apie jo amžių, socialinę, šeimos padėtį, požiūrius, įsitikinimus, pomėgius ir pan.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Parašykite dialogą, kuriame du veikėjai aptaria nesamą trečiąjį. Naudodamiesi jau sukurtu dialogu, toliau jį plėtokite ir sukurkite tris skirtingus veikėjų paveikslus.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Perskaitykite sukurtą dialogą kitiems, raskite stipriąsias ir silpnąsias jo ypatybes, ir jį patobulinkite.

4.6. Įvairūs požiūriai

Prisiminkite pačių skaitytus ar klasėje aptartus kūrinus, kuriuose tas pats daiktas, reiškinys, situacija aprašomi, atpasakojami iš skirtingų įvairių veikėjų pozicijų. Kuo jų požiūriai skiriasi?

Aprašykite šiuo metu nagrinėjamo kūrinio ar jūsų skaitomos knygos epizodą iš skirtingų veikėjų pozicijų. Pavyzdžiui, kaip į vieną ar kitą situaciją galėtų reaguoti skirtingi pasakų, apsakymų, istorijų veikėjai.

A veikėjas

.....

.....

.....

.....

B veikėjas

.....

.....

.....

.....

Palyginkite dvi to paties epizodo versijas. Kas atsitinka pasikeitus požiūriams? Kuris požiūris, jūsų manymu, yra įdomesnis, nelauktas, netikėtas, labiausiai stebinantis ir kodėl? Aptarkite visi drauge.

4.7. Personažo kūrimas

Toliau pateikiamame veikėją apibūdinančių bruožų sąrašė pratęskite pradėtas mintis. Kai baigsite, aprašykite trumpą sceną, kurioje veikia jūsų aprašytas personažas.

1. Mano vardas
2. Man metų.
3. Aš gyvenu
4. Man patinka / nepatinka ši vieta, nes
5. Aš turiu brolius ir seseris.
6. Aš su jais gerai / blogai sutariu, nes
7. Jei laimėčiau loterijoje, pirmiausia, ką padaryčiau
8. Jei netekčiau namų, pirmiausia, ką padaryčiau
9. Man labiausiai patinka žmogus, kuris
10. Aš labiausiai mėgstu daryti / veikti
11. Aš labiausiai bijau

12. Aš labiausiai trokštu
13. Geriausia, kas man yra atsitikę
14. Blogiausia, kas man yra atsitikę
15. Mano mėgstamiausias maistas yra
16. Jis man primena
17. Labiausiai nemėgstu kvapo.
18. Puikiausias pasaulyje kvapas

Perskaitykite savo veikėjų aprašymus vieni kitiems. Atkreipkite dėmesį, kaip personažo paveikslo kūrimą sąlygoja amžius, lytis, santykiai su šeima ir kiti bruožai. Išskirkite, jūsų manymu, tuos bruožus, kurie daro didžiausią įtaką veikėjų aprašymams, ir pasiaiškinkite, kaip ir kodėl.

Pabandykite aprašyti save, jei būtumėte kitos lyties. Pavyzdžiui, ne Audrius, o Audronė, ne Jonė, o Jonas. Parašykite bent kelias eilutes:

4.8. Išsigalvota kultūra

Pamąstykite ir aptarkite, ką reiškia sąvoka „kultūra“? Ką ji apima? Keliais žodžiais apibūdinkite savo šalies kultūrą. Pavyzdžiui, kaip ją veikia geografinė padėtis, klimatas? Kaip gyvena žmonės, kokie papročiai, tradicijos, kalba? Kaip formuojama šeima? Kaip organizuojamos krikščynos, vestuvės, laidotuvės? Kas laikoma geru, o kas – blogu?

Dabar susiskirstykite į nedideles grupes ir įsivaizduokite nesamą, menamą kultūrą. Apibūdinkite ją tais pačiais kriterijais, kuriuos naudojote aptardami savo kultūrą. Surašykite pačius keisčiausius, įdomiausius tos kultūros bruožus. Sugalvokite jai pavadinimą, pavyzdžiui, Trambambinos kultūra:

Geografija	
Klimatas	
Žmonės	
Papročiai	
Kalba	
Šeima	
Gėris	
Blogis	
Tikėjimas	

Pristatykite menamą kultūrą raštu, įsivaizduodami, kad rašote trumpą informacinį pranešimą elektroninei žiniasklaidai.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.9. „Mitų“ kūrimas ir griovimas

Dažnai susiduriame su situacija, kai apie kokį nors reiškinį, žmogų, šalį, kultūrą kuriami „mitai“, t. y. kai tikrovė, reali situacija nežinoma ar menkai žinoma, paslaptiną, bet mums įdomi ir norime apie ją žinoti (o kartais tik kalbėti!) daugiau, todėl ją reikia „pagražinti“ netikėtomis istorijomis, prasimanymais ar kurti stereotipus. Keletas „mitų“ pavyzdžių: „Dėl vyraujančio klimato visi pietų šalių gyventojai yra tingūs“; „Mažų miestelių ir kaimų mokyklų mokiniai gauna prastesnį išsilavinimą“

negu didžiųjų miestų mokyklų mokiniai“; „Poezija įdomi tik romantiškiems žmonėms“; „Mokytojai visada palankiau vertina mergaites nei berniukus“ ir pan.

Pagalvokite, kokie populiariausi „mitai“ sklando jūsų mokykloje, artimiausioje aplinkoje. Pagalvoję užrašykite visus, kuriuos prisimenate. Atidžiai juos perskaitykite ir pagalvokite, ką ir kaip būtų galima pakeisti jūsų teiginyje, kad „mitas“ būtų sugriautas – galbūt atsisakyti kurio nors žodžio ar sukeisti kai kuriuos žodžius vietomis? O gal teiginį išplėsti, sujungti su kitu? Pasitelkite išradingumą savo užrašytiems „mitams“ sugriauti. Atlikę „kūrimo“ ir „griovimo“ darbus, pasidalykite jais su visa klase. Kuris „mitas“ buvo „sugriautas“ netikėčiausiai, lengviausiai, keisčiausiai, išradingiausiai, įdomiausiai?

4.10. Istorinė literatūra

Atsiverskite bet kokios turimos istorinės knygos (gali būti istorijos vadovėlis ar istorijos dalis jūsų literatūros, lietuvių kalbos vadovėliuose) atsitiktinį puslapį ir bakstelėkite pirštu į bet kurią puslapio vietą. Perskaitykite tą vietą, į kurią pataikėte pirštu. Tai gali būti visa pastraipa ar keli sakiniai. Remdamiesi trumpu perskaitytu epizodu pabandykite įsivaizduoti, koks tai laikotarpis, kokie žmonės. Šiek tiek pagalvoję, parašykite trumpą „reportažą iš įvykio vietos“, lyg būtumėte to laikotarpio, įvykio liudininkai. Laikotarpiui apibūdinti naudokite istorijos žodyną, tačiau nesistenkite ieškoti tikrų faktų ir jų perteikti. Temų pavyzdžiai: „Knygnešio Jurgio Bielinio suėmimas“; „Jonas Biliūnas Zakopanėje“; „Lietuvos Nepriklausomybės Akto paskelbimas“.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.11. Žymus asmuo

Pasirinkite jums artimiausią, mieliausią tam tikro istorinio laikotarpio veikėją. Įsivaizduokite jį gyvenant šiais laikais, jūsų mieste, artimoje aplinkoje, kaimynystėje. Pabandykite įsivaizduoti, ką jis galėtų šiais laikais veikti, ir aprašykite:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.12. Iš paukščio skrydžio. Pasakojimo kūrimas nuotraukų (paveikslėlių) pagrindu

Pažiūrėkite į apačioje pateiktas nuotraukas ir perskaitykite po jomis esančius užrašus:

Mama mane išsivedė į turgelį ieškoti Tėčiui gimtadienio dovanos. Man buvo nuobodu.

Mama išžiūrėjo į kažkokį medinį paukštį.

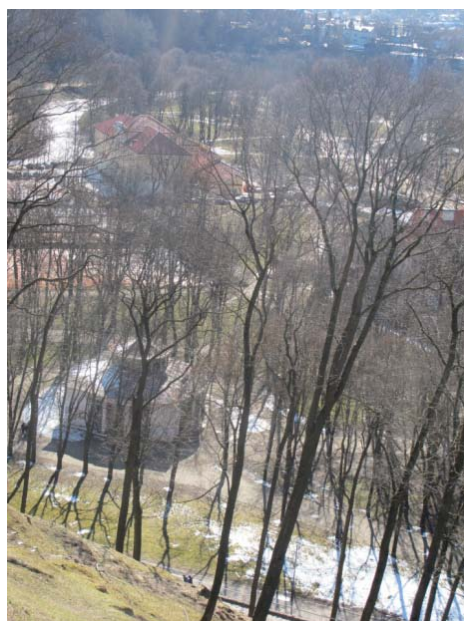
Aš pasiemiau tą paukštį į rankas pasižiūrėti.

Mama barėsi, kad negalima liesti paukščio. Juk mes jo dar nenupirkome.

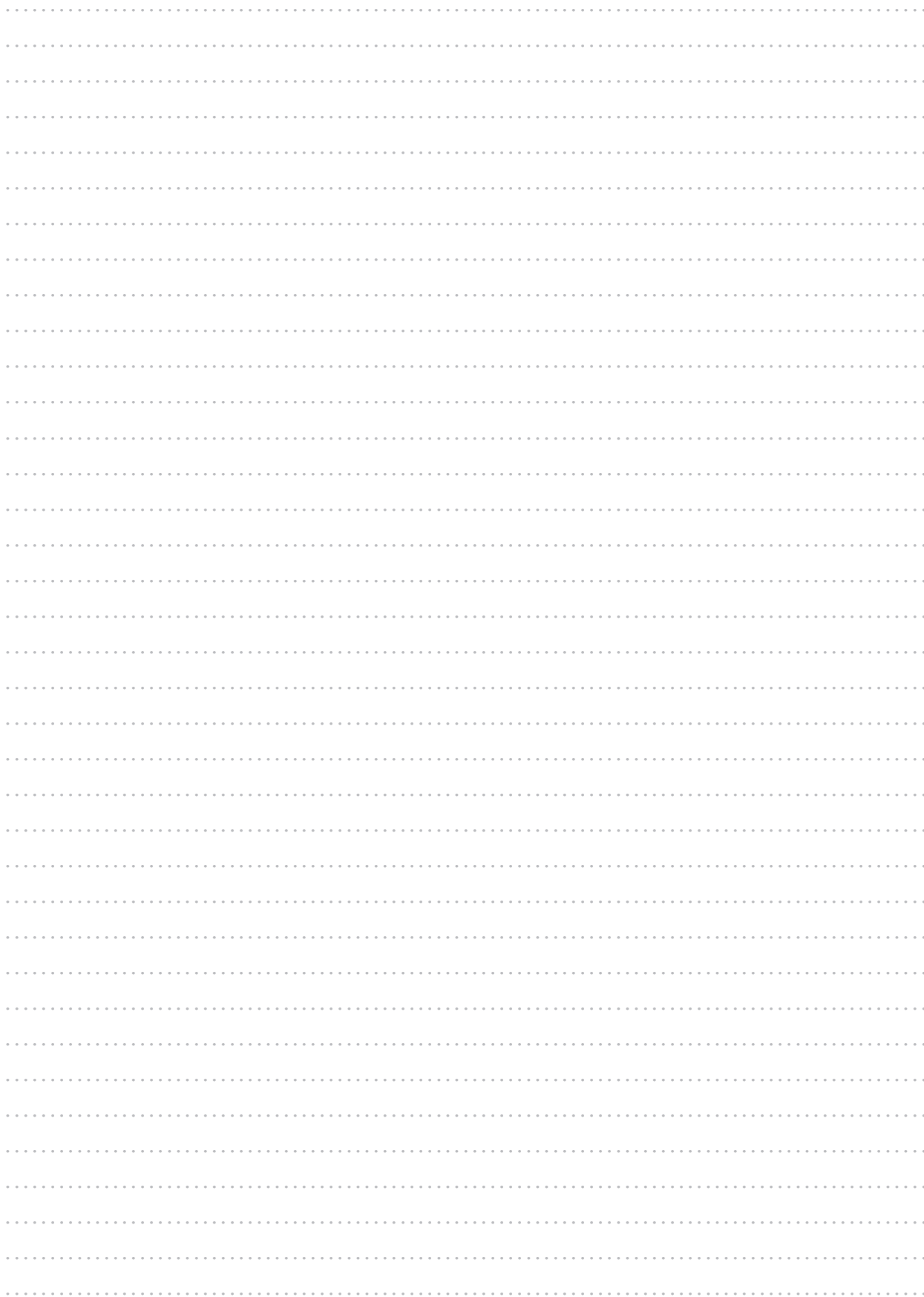
Staiga kartu su visu paukščiu pakilau virš miesto / miestelio.

Viskas pasirodė taip keista ir kreiva...

Laimos Vincės Sruoginis nuotraukos, Vilnius

O dabar toliau tęskite berniuko istoriją:

A large rectangular area filled with horizontal dotted lines, providing a guide for writing the story continuation.

4.13. Asmeniška esė 1

Parašykite tris penkis dalykus apie save – tai, kas jus apibūdina kaip asmenį. Po to įsivaizduokite, kad gyvenate kitoje šeimoje ar kultūroje, kitu istoriniu laikotarpiu, kitoje geografinėje erdvėje ar panašiai. Papasakokite apie *kitokį save* trumpu rašiniu:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.14. Asmeniška esė 2

Ant popieriaus lapo surašykite dešimt savo atliekamų vaidmenų. Rašykite spontaniškai – kas tik ateina į galvą. Būtina sugalvoti dešimt vaidmenų – ne mažiau.

Dabar parašykite apie kiekvieną vaidmenį kelis sakinius. Rašykite spontaniškai be jokių pertraukų. Kol kas nekreipkite dėmesio nei į stilistiką, nei logiką – paprasčiausiai rašykite, kas ateina į galvą.

Pavyzdžiui:

Aš sūnus

Aš brolis

Aš skautas

Kai baigsite rašyti, leiskite, kad tekstas „pagulėtų“. Tegul asociacijų virtinė tęsiasi jūsų mintyse. Gali būti, kad apie save sužinojote ką nors naujo. Arba, priešingai, jūsų pasąmonė prieštarauja aprašytiems vaidmenims.

Po kiek laiko (po kelių minučių, kitą pamoką, namuose) atidžiai perskaitykite, ką parašėte rašydami spontaniškai. Atkreipkite dėmesį, kad kiekvienam vaidmeniui apibūdinti atrasite svarbių žodžių – raktažodžių. Jie – galimos temos, kurias galėtumėte plėtoti toliau. Kai kurie raktažodžiai gali reikšti abstrakcijas, tokias kaip „drąsa“, „narsa“ arba „ištikimybė“, o kiti bus susiję su konkrečiais, gal net asmeniniais dalykais. Daiktavardžiai ar veiksmažodžiai bus skirti tam pačiam tikslui –

apibrėžti tai, kas jums labai rūpi. Sąžiningai atlikdami šią užduotį, galite apie save sužinoti išties stebinančių naujienų.

Kiekvienoje parašytoje pastraipoje apibraukite po raktažodį. Sujunkite skirtingose pastraipose esančius apibrauktus žodžius – taip pažymėsite tarp jų esantį ryšį.

Apmąstę šį ryšį, jį aprašykite. Kol kas negalvokite apie eseistikos formas ar struktūras. Paprasčiausiai rašykite laisvai, leisdami mintims jus vesti pirmyn.

4.15. Improvizacija „Kartą gyveno...“

Vienas mokinys pradeda: „Kartą gyveno...“. Toliau tęsia kitas – tol, kol sukuriama visa istorija, visas pasakojimas iki pabaigos. Kiekvienas mokinys stengiasi pratęsti taip, kad istorija būtų nuosekli, įdomi, dinamiška.

4.16. Intriguojantis daikto aprašymas

Lai kuris nors jūsų iš namų atsineša mokyklos aplinkai ne visai įprastą daiktą, tokį, kurio paskirtis nėra lengvai nuspėjama. Parodykite jį visai klasei ir aprašykite:

- ▶ Kam jis reikalingas? Naudojamas?
- ▶ Kas jo bijo? Kam jis nepatinka?
- ▶ Kas jo trokšta?
- ▶ Kas jo savininkas? Naudotojas?
- ▶ Kas jo nekenčia?
- ▶ Kas jį sukūrė?
- ▶ Kas jį surado? Nupirko? Įsigijo?

Perskaitykite tai, ką parašėte. Tegul jį atnešęs mokinys pasako, kuris aprašymas yra artimiausias tikrovei. Visi nuspręskite, kuris aprašymas įdomiausias, linksmiausias, neįprasčiausias.

4.17. Poezijos kūrimas

Atsineškite į klasę savo mėgstamą eilėraštį. Garsiai perskaitykite ir pasakykite, kodėl jis yra mėgstamiausias. Remdamiesi pristatytu kūrinium, sukurkite savo eilėraštį. Jis turi atkartoti pirmojo eilėraščio ritmą, rimą ir formą. Tada perskaitykite savo „hibridines“ eiles vieni kitiems.

4.18. Sonetų kūrimas

Perskaitykite sonetus klasėje ir kruopščiai juos išanalizuokite: formą, struktūrą ir t. t. Kai taps aišku, kaip jie kuriami, tęskite toliau. Ant lentos užrašykite skaičius nuo 1 iki 14. Lai kuris nors vienas pasako pirmąjį žodį, koks tik ateina į galvą. Jis užrašomas prie skaičiaus 1. Toliau sako kitas – užrašome prie antrojo numerio. Tada sakomas žodis, kuris rimuojasi su pirmuoju. Kitas mokinys pasako žodį, besirimuojantį su antruoju, ir jis užrašomas prie ketvirtojo numerio. Tokiu pačiu principu tęskite toliau.

4.19. Dienoraštis

Pasirinkite vieną iš pateiktų situacijų ir sukurkite veikėjo dienoraščio įrašą. Rašykite pirmuoju asmeniu, įsivaizduodami, kad tai – jūsų gyvenimo situacija.

1 situacija

Tu esi aštuntokas (-ė). Tau patinka tavo gyvenamoji vieta, nes čia gyveni nuo mažų dienų. Tau labai patinka tavo mokykla ir klasės auklėtoja. Tu gerai sutari su visa klase, turi artimų draugų. Šį vakarą tėvai tau pranešė, kad jie nusprendė išvykti gyventi į Vokietiją ir turbūt į Lietuvą greitai negrįšite. Po mėnesio teks atsisveikinti su draugais, seneliais, mokykla ir kurti naują gyvenimą svetur. Tu nemoki vokiečių kalbos. Kaip jaustumeisi sužinojęs (-usi) apie tėvų planus emigruoti? Kokių kiltų minčių, jausmų, emocijų? Kaip tu juos apibūdintum? Koks galėtų būti problemos sprendimas?

2 situacija

Tau labai patinka krepšinis. Svajoji tapti krepšinio žvaigžde. Esi sportiškas (-a), vikrus (-i) ir laisvalaikiu labiausiai mėgsti žaisti su draugais. Šiandien tau treneris pranešė, kad tavęs nepriims į mokyklos krepšinio komandą, nes esi per mažo ūgio. Tai sužinojęs (-usi), išliejai savo jausmus dienoraštyje.

Ką tu norėtum pasakyti treneriui? Kokių tau kilo minčių, jausmų, emocijų? Kaip juos apibūdintum? Koks galėtų būti problemos sprendimas?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.20. Kitokie debatai

Debatams reikia temos, kuria galimos bent dvi skirtingos nuomonės. Pavyzdžiui: „Ar mokykloje reikalingos uniformos?“; „Ar tėvai turi kontroliuoti bendravimą internetu?“; „Ar vaikai neturi būti palikti namie vieni iki 12 metų?“ ir pan. Debatams galite pasirinkti ir literatūrinę temą. Pavyzdžiui: „Šiuolaikinė lietuvių literatūra įdomi tik literatams“; „Klasikiniai kūriniai jaunimui suprantami tik tada, kai jie sumoderninami, perkuriami“ ir pan.

Pirmiausia visi drauge nuspręskite, kokia tema jums įdomi ir kuria norėtumėte rašyti. Galite pasitelkti „minčių lietu“ ir visas temas užrašyti lentoje. Jei nėra vieningos nuomonės, tada balsuokite ir išsirinkite temą, gavusią daugiausiai balsų.

Dabar visi turite rašyti laisvuojų rašymu visas mintis ir jas įrodančius argumentus „už“ arba „prieš“ teiginį. Argumentai neturi būti griežtai logiški ir racionalūs. Paieškokite netikėtų, neįprastų, paradoksalių, daugiaprasmių. Rašykite mažiausiai penkias minutes:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Kai baigsite rašyti, išsiaiškinkite, kurie iš jūsų palaiko vieną, o kurie – kitą poziciją. Gali atsitikti taip, kad bus neapsisprendusių, neturinčių tvirtos nuomonės. Tokiu atveju jie atstovaus „abejojantiesiems“.

Sudarykite atskiras grupes: pirma – „už“ teiginį, antra – „prieš“ teiginį, trečia – „nei už, nei prieš“.

Kiekvienoje grupėje perskaitykite savo mintis bei argumentus ir sudarykite bendrą stipriausių, t. y. originaliausių, neįprasčiausių, juokingiausių – „iš kojų verčiančių“, argumentų sąrašą. Būkite pasirengę jį pristatyti visiems ir apginti savo nuomonę.

Kai bus pristatytos visos nuomonės, neapsisprendusieji gali apsispręsti ir rinktis tą grupę, kurios argumentai atrodė įdomiausi, o kurios nors vienos pusės šalininkai gali pereiti į kitą grupę, jei išgirdo įdomesnių argumentų iš priešingos nuomonės grupės.

Galiausiai kiekvienas debatų narys turi parašyti galutinę nuomonę (nesvarbu, ar ji pakito, ar ne), pasirinkdamas labiausiai patikusius argumentus.

4.21. Vidinio monologo kūrimas

Sukurkite trumpą vidinį veikėjo monologą, remdamiesi pateiktu siužetu. Vidinis monologas turėtų atspindėti veikėjo: 1) emocinę būseną; 2) praeities istoriją; 3) ateities lūkesčius; 4) problemos sprendimo motyvus.

Pagrindinis veikėjas (-a) sėdi vienas (-a) užsirakinęs (-usi) tuščiam kambaryje. Vienintelė interjero detalė – ant sienos kabantis senovinis laikrodis. Jis rodo dvyliką valandą. Veikėjas (-a) turi tik vieną daiktą – nešiojamąjį kompiuterį. Valandos slenka, o veikėjas (arba veikėja) spokso į kompiuterio ekraną, bet klavišų neliečia. Už lango ima leistis saulė. Galiausiai visai sutemsta. Kažkas pradeda belstis į duris. Jis (ji) toliau sėdi, spokso į kompiuterį, neprieina prie durų. Staiga pašoka, atidaro langą ir išmeta kompiuterį pro langą.

Bendrais bruožas apibūdinkite pagrindinį veikėją: apmąstykite, ar pagrindinis veikėjas vyras, ar moteris? Kokio amžiaus? Kokios tautybės? Kur gyvena? Ko labiausiai bijo? Ko labiausiai trokšta gyvenime?

Naudodamiesi pateiktu siužetu, parašykite, kokios mintys tą dieną sukosi šio žmogaus galvoje. Apgalvokite veikėjo motyvus. Kodėl jis žiūri į kompiuterį, bet nieko nerašo? Apie ką jis galvoja? Kas beldėsi į duris ir kodėl? Kodėl jis išmetė kompiuterį pro langą? Kas lėmė tokį jo sprendimą? Galite rašyti arba pirmuoju, arba antroju, arba trečiuoju asmeniu.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4.22. Atsitiktinių siužetų „atradimas“. Šeimos istorija

Prisiminkite šeimoje dažnai pasakojamą istoriją arba anekdotą. Ilgai nesvarstykite – imkitės pirmo į galvą atėjusio pasakojimo. Svarbu, kad ši istorija šeimoje būtų pasakojama, pageidautina – per šventes ar šiaip susėdus prie stalo.

Užrašykite istoriją lygiai taip, kaip ją išgirdote arba kaip atsimenate. Užrašomoje istorijoje nereikia nieko taisyti ar keisti. Rašykite klasėje ar namuose (tada ją atsi-neškite į pamoką ir būkite pasiruošę perskaityti klasei). Pasirinkite pristatyti tokią istoriją, kuri nebūtų jautri – neviešintų asmeninio gyvenimo paslapčių ar neatver-tų skaudulių. Pristatydami savo istoriją turite jaustis laisvai.

Pamokoje balsiai perskaitykite savo pasakojimą. Kiti mokiniai sąsiuvinuose trumpai užsirašo, kokia yra kiekvieno pasakojimo pradžia (užuomazga), vidurys (konfliktas) ir pabaiga (atomazga). Kai visi baigs skaityti, aptarkite pasakojimo struktūrą. Ar visuose pasakojimuose buvo trys pagrindiniai struktūros elementai? Ar dauguma šeimos istorijų turi tradicinę pasakojimo struktūrą? Išgyventą patirtį sudėdami

į istorijas, kurias pasakojame kitiems, mes savaime, nesąmoningai perkuriame tą patirtį į kūrinį, turintį tradicinę pasakojimo struktūrą ir dažnai pasibaigiantį tam tikru moralu, pamokymu.

Pasakykite, kodėl pasirinkote būtent šią istoriją? Kodėl, jūsų nuomone, ši istorija kartojama šeimoje? Ką ji reiškia šeimai? Kokią pamoką ar moralą ji perduoda jauniesiems kartai? Šeimos istorijos išlieka, nes jos yra svarbios tos šeimos savivokai. Kartu apmąstykite ir aptarkite per pamoką pasakotų istorijų temas. Priminkite apsakymo apibrėžimą: apsakyme veikėjas vaizduojamas kritinėje situacijoje. Ar kuri nors iš pasakotų šeimos istorijų vaizduoja veikėją (ar veikėjus) kritinėje situacijoje? Ar kurios nors istorijos gali būti perkurtos į apsakymus ir kaip? Ką norėtumėte pakeisti istorijose, o ko ne?

Dabar perkurkite atsineštas šeimos istorijas: perrašykite, papildykite įprastiniais grožinės literatūros elementais, aprašykite veiksmo vietą, veikėjus, dialogus ir t. t.

4.23. Pasakėčios kūrimas

Pradėkite tokiu sakiniu: *Vieną gražią vasaros dieną arklys risnojo kaimo keliu.*

Rašykite toliau: *Staiga iš krūmų išlindo meška. Arklys meškai tarė: „.....“*

Užpildykite paliktą tuščią vietą. Skirkite tam pakankamai laiko. Dabar turite antrą veikėją – mešką.

Rašykite toliau: *Meška arkliui atsakė: „.....“*
ir vėl užpildykite paliktą tuščią teksto dalį.

Rašykite toliau: *Arklys meškai tarė: „.....“*
ir vėl pildykite tuščią teksto dalį.

Dar toliau: *Tada meška arkliui pasakė: „.....“*

Ir galiausiai: *Arklys meškai atsakė: „.....“*

Veiksmas plėtojamas toliau: *Staiga dangus aptemo. Ėmė pūsti stiprus vėjas. Pasigirdo griaustinis ir prapliupo smarkiai lyti. Arklys meškai tarė: „.....“*

Kai baigsite šį, parašykite paskutinį pasakėčios sakinį: *Meška arkliui atsakė: „.....“*

Sugalvokite pasakėčiai moralą ir jį užrašykite, pavyzdžiui: „Nereikia pulti peštis, geriau ramiai išsiaiškinti“.

Išklausykite visų pasakėčias, atkreipkite dėmesį, kurioje pasakėčios vietoje buvo pristatyti veikėjai (arklys, risnojantis keliu), kur užmezgamas konfliktas (iš krūmų išlenda arkliui pavojinga meška), kaip išorinis įvykis lemia konflikto sprendimą (netikėtas griaustinis) ir galiausiai, kaip pasakėčios moralas atskleidžia temą – ką skaitytojas suprato iš pasakojimo įvykių, kaip veikėjai tobulėjo ar keitėsi nuo pasakojimo pradžios iki pabaigos, ko pasakėčia moko skaitytoją.

Namuose parašykite savo pasakėčią, kurios veikėjai – gyvūnai. Pasakėčios gali būti šiuolaikinės, modernios arba senovinės. Sukurkite veikėjus, siužetą ir temą. Pasakėčios veikėjai būtinai turi būti gyvūnai, nes pasakėčiose ir liaudies pasakose kiekvienas gyvūnas simbolizuoja tam tikrą tradicinį veikėjų tipą.

4.24. Reportažas iš įvykio vietos

Prisiminkite kokį nors nutikimą, atvejį, atsitikusį viešojoje vietoje – parduotuvėje, kino teatre, ekskursijoje, gatvėje ar kur kitur. Užsirašykite svarbiausius įvykio momentus, detales.

Įsivaizduokite, kad vėl atsidūrėte toje pačioje situacijoje, bet ne kaip paprastas stebėtojas, o kaip žurnalistas. Parašykite kelias eilutes aktualiam reportažui spaudoje ar televizijoje. Pagalvokite: ką norite pasakyti, ką išryškinti, kokių tikslu ir kam skiriate šį reportažą.

Reportažas iš

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dabar tą patį įvykį aprašykite dviejų skirtingų įvykio liudytojų akimis. Tarkim, aprašote autoįvykį. Pateikite jį nukentėjusiojo ir atsitiktinio praeivio akimis arba policininko ir draudėjo akimis.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Turite „tikrą“ liudytojo pasakojimą. O dabar „apverskite“ situaciją aukštyn kojom. Pakeiskite pasakojimą menamu, fantastiniu, neįtikėtinu pasakojimu. Galbūt tai padarysite tik pakeitę tam tikrus žodžius, epizodus, pabaigą, galbūt norėsite parašyti atskirą istoriją.

4.25. Interviu

Skiriama užduotis – paimti interviu iš jums pažįstamo žmogaus. Tai gali būti šeimos narys, kaimynas, draugas, mokytojas.

Atsiklauskite, ar tas žmogus sutinka duoti interviu, suderinkite pokalbio temą ir laiką. Pasirūpinkite priemonėmis – diktofonu ar sąsiuvinium ir rašikliu.

Susirašykite visus klausimus, kuriuos norite užduoti, ar potemes, kuriomis norite kalbėtis. Neužduokite klausimų, į kuriuos jau žinote atsakymus. Pavyzdžiui, neklauskite mokytojo, kokio dalyko jis moko, ar senelio – kiek jam metų.

Interviu metu kruopščiai fiksuokite visus atsakymus. Po to juos iššifruokite (jei naudojotės diktofonu) ar perrašykite (jei žymėjotės sąsiuvinyje).

Naudodamiesi užrašais sukurkite rašytinį interviu davusio asmens portretą. Stenkitės, kad jis būtų autentiškas – aprašydami apibūdinkite išvaizdą, savybes, remkitės tiesioginiais asmens žodžiais, pasisakymais.

Pavyzdžiui:

Adomas yra kirpėjas, kuris mane kerpa nuo dešimties. Jį pažįstu jau seniai, nes kai jis manęs dar nekirpo, pas jį lankėsi visa mano šeima. Jam jau penkiasdešimt, bet atrodo jaunesnis, nes yra smulkaus kūno sudėjimo, trumpai kirptais plaukais, šnekėdamas gestikuliuoja rankomis ir sudaro nenustygstančio vietoje žmogaus įspūdį. Paklaustas, kodėl pasirinko kirpėjo profesiją, sako: „Tai buvo grynas atsitiktinumas...“

Pristatę interviu, pasidalykite įspūdžiais:

- ▶ Ką jums davė šis interviu – ką sužinojote, ko išmokote?
- ▶ Kaip pasirinkote, iš ko imti interviu?
- ▶ Kuo šis žmogus ypatingas?
- ▶ Su kokiais sunkumais ar neaiškumais susidūrėte proceso metu?
- ▶ Kas jums labiausiai patiko / nepatiko?
- ▶ Iš ko dar norėtumėte paimti interviu ir kodėl?
- ▶ Kuo ypatingas interviu metodas?

4.26. Mokslinis temos tyrinėjimas

Klasėje dažnai aptariate įvairius kūrinius – nuo pasakų, legendų iki romanų. Pabandykite kokį nors kūrinį išnagrinėti „moksliškai“ iškeldami vieną ar kelis probleminius klausimus.

Kaip pavyzdžiu galite remtis A. Vienuolio apsakymu „Paskenduolė“ ir pabandyti paanalizuoti kūrinį atsakydami į tokį klausimą: „Ar Veronika tikrai neturėjo kito pasirinkimo? Kokios aplinkybės nulėmė jos pasirinkimą?“

Paieškokite savo minčių patvirtinimo ar paneigimo tekste. Pasižymėkite tas vietas knygoje ar perrašykite į sąsiuvinį. Jūsų mintys turi būti pagrįstos ne nuomonėmis, bet aiškiais įrodymais, paremtais tekstu ir kontekstu.

Dabar imkitės nuoseklaus rašymo – parašykite pastraipą, apibūdinančią jūsų poziciją, ir iliustruokite ją pagrindžiančiais faktais – įterpkite citatų, nurodykite jų šaltinį, puslapį. Dar kartą peržvelkite tai, ką parašėte. Pažiūrėkite, ar netrūksta įžanginio sakinio ir išvadų.

Problema, kurią imatės tyrinėti, neturi būti nei pernelyg plati, nei per siaura. Ji turi būti konkreti, aktuali ir pagrįsta. Nagrinėjama problema turi būti suvokiama ir priimtina visiems rašantiesiems.

Paprastos, akivaizdžios problemos kartais nustebina tuo, kad kiekvienas į jas pažvelgia savaip ir atranda įvairių jų aiškinimo būdų.

Pabandykite patyrinėti kitokio pobūdžio tekstus ir problemas. Pavyzdžiui: ar knygnešys Jurgis Bielinis buvo didvyris, ar korumpuotas asmuo, slapčia gabenęs lietuvišką spaudą ir papirkinėjęs caro valdininkus?

4.27. Klausimų kūrimas

Pažiūrėkite į nuotraukas. Kokių klausimų jums kyla? Ko norėtumėte paklausti?

Pauliaus Lukošiaus nuotrauka, Klaipėda

Ievos Marijos Jovarauskaitės nuotrauka, Klaipėda

Gabrielės Stončiūtės nuotrauka, Klaipėda

Sugalvokite kuo įvairesnių, „šakotesnių“ klausimų. Juos visus surašykite:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Atrinkite vieną klausimą, tokį, pagal kurį, jūsų nuomone, būtų galima padiskutuoti, plėtoti temą. Jį pristatykite ir paaiškinkite jo atrankos motyvus. Išklauskite kitų draugų atrinktus klausimus. Visus įdomiausius klausimus surašykite ant lentos ir išrinkite vieną, pagal kurį norėtumėte padiskutuoti visi drauge.

5. KALBOS MOKYMASIS

5.1. Žaidimas garsais

Žodžiai susideda iš garsų. Pakanka vieną garsą pakeisti kitu (karas – garas), vieną garsą pridėti (oras+n=noras) arba vieną garsą atimti (skėlė-s=kėlė), ir visiškai pasikeičia žodžio reikšmė. Štai kaip lengvai iš *pieno* gaunamas sūris: pienas – sienas – senas – sena – senų – sūnų – sūrų – sūri – sūris.

Užduotis. Naudodamiesi raidžių perstatinėjimo metodu dirbdami grupėje po 4 pamėginkite:

- ▶ iš žodžio grūdai gauti žodį duona;
- ▶ iš žodžio pieva gauti žodį šienas.

O dabar patys sugalvokite žodžių, kurie kinta dėl garsų sukeitimo ar pridėjimo, atėmimo.

.....

.....

.....

.....

.....

5.2. Balsių ir priebalsių varžybos

Susiskirstykite į 2 grupes. Viena grupė klasės lentoje rašys žodžius su balsiais, kita – su priebalsiais. Pirmasis mokinytis lentoje rašo žodį, kuriame būtų kuo daugiau balsių (I grupė) arba priebalsių (II grupė), antrasis mokinytis užrašytame žodyje randa atitinkamas raides (balses ar priebalses) ir užrašo prasmingą kitą žodį. Laimi ta komanda, kuri sugalvoja ir užrašo kuo daugiau žodžių.

Pavyzdys:

Balsių grupė (I gr.)	Priebalsių grupė (II gr.)
Ruduo	Lyja
Upė	Jonas
Ėdžios	Namas
Ožys	Muilas
Yla	Saulė
Akis	...

5.3. Miestų rikiuotė

Perskaitykite apačioje surašytus miestų pavadinimus. Surikiuokite juos pagal:

1. Abėcėlę.
2. Dydį (gyventojų skaičių).
3. Regioną (Aukštaitija, Dzūkija, Žemaitija, Suvalkija).

Kurių miestų vardo kilmės žinote? Ką jie reiškia? Pasidomėkite kitų miestų pavadinimų kilme.

Biržai, Ignalina, Alytus, Nida, Visaginas, Elektrėnai, Trakai, Klaipėda, Vilnius, Druskininkai, Varėna, Eržvilkas, Šalčininkai, Mažeikiai, Žagarė, Jurbarkas, Utena, Tauragė, Kaunas, Panevėžys, Ukmergė, Jonava.

4. Sukurkite pasirinkto miesto vardo kilmės istoriją (tai gali būti legenda, padavimas, pasaka, pasakojimas...).

5.4. Prielinksniai pagalbininkai

Pasitelkę tinkamus prielinksnius perskaitykite žodžius:

$\frac{L}{KA}$	$\frac{NAS}{A}$	$\frac{S}{U}$	AS	RA	K IS
----------------	-----------------	---------------	----	----	------

5.5. Intriga

Skubėjau į pirmą pamoką. Mokyklos kieme kalbėjosi trys berniukai.

- Ką įsivaizduojate, kai sakau žodį „avinai“? – klausė didžiausias.
- Mano seneliai kaime augina dvi avis ir aviną, – atsakė mažesnis.
- O aš įsivaizdavau žioplą, kvailoką vaiką, – pasakė, mano manymu, vyriausias.

Netyčia išgirdau berniukų pokalbį, ir mano vaizduotėje iškilo daiktas, rašomas didžiąja raide. Pasvarstykite, ką aš įsivaizdavau.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.6. Liepiu, bet neliepiu

Jūs mokėtės veiksmažodžio nuosakas ir laikus ir puikiai žinote, kad liepiamoji nuosaka paprastai reiškia liepimą, skatinimą, įsakymą, pvz., *keliauk namo, eik greičiau* ir kt. Tačiau būna ir kitaip: kartais liepiamoji nuosaka nereiškia liepimo. Pateikite tokių pavyzdžių iš šnekamosios kalbos.

Sugalvokite bent 7 patarles su liepiamąja nuosaka.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.7. Šachmatų paslaptis

Šachmatų figūros žirgo ėjimais perskaitykite užšifruotą veiksmažodžio nuosakos pavadinimą. Pradėkite nuo žvaigždute pažymėto langelio.

O	*	A
I	I	J
G	M	Ž
D	I	E

Pateikite bent tris sakinius – pavyzdžius su šios nuosakos veiksmažodžiais.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.8. Kalbinės mįslės

Atsakykite priešdėliniais daiktavardžiais:

1. Valstybinis ar visuomeninis susivienijimas (7 raidės)
2. Kūno dalis, kuria skundžiasi seni žmonės (7 raidės)
3. Įžymus žmogus ar dalykas (7 raidės)
4. Netikras brolis (7 raidės)
5. Kilpelė popieriaus lapams susegti (9 raidės)
6. Tai, kas kankina dorą žmogų (6 raidės)
7. Poveikis kitiems žmonėms (5 raidės)

5.9. Kalbos nuotykių eilėraštyje

J. Erlicko eilėraštis pavadintas „Apsilankymas Juokosferoje“. Kaip manote, kas galėtų būti Juokosfera? Kas jai galėtų būti būdinga? Pasikalbėkite apie tai su suolu draugu prieš skaitydami eilėraštį.

.....

JUOZAS ERLICKAS

Apsilankymas Juokosferoje

Žemė turi Atmosferą,
Brolis Jonas – Jonosferą!
Ką gi aš turiu?
Nieko!
Bėgsiu kuo greičiausiai į nebūtą stotį,
Sėsiu į raketą, mano sugalvotą
Šią Vasarą, pusę keturių...

Vadovėliai, viso gero! –
Išskrendu į Juokosferą!
Juokosferoj nieko naujo,
Bet visi juokauja.
Tiek juokauja, kiek patinka,
Ir visi labai juokingi.
O kurie juokauti tingi –
Tie juokingi ypatingai.

Tų, kurie iš juoko miršta,
Juokosferoj nepamiršta:
Juokiasi iš jų visi –
Jei juokiesi, tai esi!

Šaltinis: Erlickas J., *Aš moku augti*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 174.

.....

Glaustai paaiškinkite eilėraštyje vaizduojamą situaciją.

.....

.....

.....

Kas yra Juokosfera? Ar numatymas, kas galėtų būti Juokosfera, sutapo su eilėraštyje išsakoma idėja?

Ką galėtų reikšti Jonosfera?

.....

.....

.....

Kaip manote, kodėl Juokosferoje labai juokingi tie, „kurie juokauti tingi“?

.....

.....

.....

Kaip suprantate žodžius „jei juokiesi, tai esi“? Ar ši mintis atrodo teisinga? Kodėl?

.....

.....

.....

.....

Kad sukurtų norimą prasmę, kartais rašytojai sąmoningai nesilaiko tam tikrų kalbai būdingų taisyklių. Kartu su grupe draugų dar kartą atidžiai perskaitykite eilėraščių ir pakomentuokite, kokių taisyklių nesilaikoma šiame eilėraštyje.

Kokio efekto šiais pažeidimais siekiama? Kad būtų lengviau atsakyti, eilėraščio strofas, kuriose esama pažeidimų, perrašykite laikydamiesi taisyklių. Palyginkite, pajuskite prasminius skirtumus ir juos pakomentuokite.

.....

.....

.....

.....

Sudarykite išgalvotos šalies pavadinimą su savo vardu. Trumpai aprašykite tą šalį: kuo ji ypatinga? kas joje svarbiausia?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.10. Naujų žodžių kūrimas

Savo aplinkoje (klausydamiesi šeimos narių, draugų, pašaliečių, radijo, televizijos diktorių, pašnekovų) pastebėkite, raskite svetimybės ir pasirinkę (darbas poroje) pabandykite joms sukurti naujažodžius. Jus galėsite aptarti ir pasitikrinti A. Smetonos „Dabartinės lietuvių kalbos naujažodyne“.

5.11. Daugiareikšmiai žodžiai

Tikriausiai žinote, kad yra žodžių, turinčių ne vieną reikšmę. Kaip antai, *kasa, akis, lūpa, raštas, šaknis*. Ar aišku, ką jie reiškia? Gal tai, o gal tai? Šių žodžių reikšmės be konteksto nepaaiškinamos. Sugalvokite daugiareikšmių žodžių ir paklauskite greta sėdinčio draugo, ką jie reiškia. Jei sunku atspėti, galite teikti užuominų, papasakoti daugiau. Užrašykite visus drauge aptartus daugiareikšmius žodžius ir sugalvokite su jais po sakinį.

5.12. Žodžių analogijos

Žodžių analogijos – tai lyg „sulipusios“ žodžių reikšmės: tariame „varlė“ – mažstome „žalia“ ar „šalta“, tariame „sniegas“ – mažstome „baltas“. Sugalvokite analogijų šiems žodžiams:

- ▶ delfinas:
- ▶ žolė:
- ▶ saulė:
- ▶ zuikis:
- ▶ liūtas:
- ▶ aidas:
- ▶ vaikystė:

Pažiūrėkite į apačioje surašytus žodžius ir įvertinkite jų visumą. Kurie iš jų nedera su kitais ir kodėl?

- ▶ Naujoji Akmenė
- ▶ Kazlų Rūda
- ▶ Vilnius
- ▶ Žemieji Kapliai
- ▶ Lietuva
- ▶ Naujasis Orleanas
- ▶ Dramblio Kaulo Krantas
- ▶ Radvila Rudasis
- ▶ Senoji kibininė

Sugalvokite prasmingų žodžių analogijų. Pavyzdžiui: *geltona – žalia – raudona* (Lietuvos vėliava); *latviai, lietuviai* (baltai) ir pan.

.....

.....

.....

.....

Sugalvokite žodžių analogijų, susijusių priežasties-pasekmės ryšiais. Pavyzdžiui:
peršalimas – slogos priežastis; viršytas greitis – avarių priežastis.

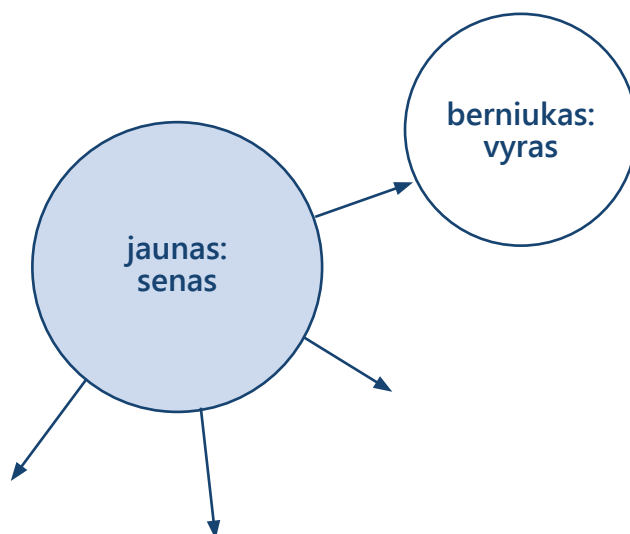
.....

.....

.....

.....

Nubraižykite analogijų schemą. Viduryje įrašykite pagrindinį, „branduolinį“ žodį, o toliau – su juo susijusias, kitas analogijas. Pavyzdžiui:

5.13. Nesąmoninga istorija

Pažiūrėkite į žodžius, parašytus apačioje. Sukurkite istoriją, naudodamiesi šia dešimtimi žodžių. Tekstas nebūtinai turi būti nuoseklus, logiškas. Kurdami pasakojimą galite pasinaudoti „kontroliniu sąrašu“ ir pasižymėti, kai vienas ar kitas žodis jau bus pavartotas.

*Beprotybė Ugnis Dešra Būtybė Bjaurus Malonumas Kirminas Gražus
Vairuoti Purpurinis*

5.14. „Išversk“ į lietuvių kalbą

Pateikiamas tarminis tekstas. Perskaitykite jį ir pabandykite „išversti“ į bendrinę kalbą. Galite naudotis šaltiniais – vieni kitų žiniomis, žodynais ar kt.

MILEIKIENĖ VUONA

Žemaitėška meilė

Vuo pasakīk, a viel atėisi
Suklīkos pėmpė ont dėrvuona...
Aš tau ronkelė viel ēštėiso
Ē mūsa meilė būs na muonā.
To mon sakīsi: „Mīlo baisė“ –
Ē špuokā švėlpaus ont šakelės...
No, pasakīk, a viel atėisi,
A gildītė apsėmuok šėrdelė?
Jezminā pasklės skani smuoka,
Saulelė tūpsės ož beržīna.
Aš tavės laukso nusėkriuokusi,
Darželie kvietka nusėskīnusi.
Vuo kas par kelms ta meilė īra,
Ka širdi bada kap so peilės?
Ba meilės šėrdės jau sostīra,
Kuoks durnis ēšgalvuoję meilė?

Šaltinis: <http://postilla.mch.mii.lt/Kalba/poezija.htm>.

5.15. Sudurtiniai žodžiai

Sudurtiniai žodžiai paprastai sudaryti iš dviejų ar daugiau šaknų: *rugiagėlė*, *balta-rankis*, *Aukštadvaris*, *sienlai kraštis*... Jie gali būti sudaryti iš:

daiktavardžio + daiktavardžio (žiniasklaida);
būdvardžio + daiktavardžio (lengvaatletis);
skaitvardžio + daiktavardžio (ketvirtaklasė);
prieveiksmio + daiktavardžio (pusiaukelė);
prielinksnio + daiktavardžio (tarpupirštis).

Užduotis. Pagalvokite, ar žinote žmonių, kurių pavardės iliustruoja šią temą. Kokie tai žmonės? Iš kokių kalbos dalių sudarytos jų pavardės? Išvardykite ir pasakykite, kaip jos sudarytos. Gal žinote, kokia galėtų būti tokių pavardžių kilmė ir reikšmė?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Namų darbų užduotis. Atlikite kalbinį tyrimą. Pasitarkite su šeimos nariais (gal jie pažįsta, žino, yra girdėję?) ir užrašykite kelias sudurtines žmonių pavardes ar sudurtinius vietovardžius. Nustatykite, iš kokių kalbos dalių šios pavardės, vietovardžiai sudaryti. Paanalizuokite, *kokios priežastys* lėmė šių pavardžių, vietovardžių kilmę. Ką pagal pavardžių ar pavadinimo reikšmę galėtume pasakyti apie žmones, vietovardžius? Sugalvokite bent 3 (analogiškas) sudurtines pavardes ir bent 5 sudurtinius vietovardžius. Sugalvotus sudurtinius žodžius užrašykite ir paaiškinkite.

5.16. Darbas su reklamomis

1. Su visa klase aptarkite tokius klausimus:

- ▶ Ar turite mėgstamiausią reklamą? Kokia ji? Kodėl būtent ji?
- ▶ Kokios dar reklamos jums yra „įstrigusios“?
- ▶ Kodėl jos įstrigo? Kas jas daro įsimintinas?
- ▶ Ar esate veikiami reklamos: ar reklama daro įtaką jūsų pomėgiams, elgesiui, gyvenimo būdui?
- ▶ Kaip manote, kokių tikslų siekiama komercine reklama?

2. Susiskirstykite į grupes po 5–6. Iš pateiktų reklaminių nuotraukų, paveikslėlių išsirinkite vieną, labiausiai patinkantį.

7.

8.

9. skaityk • laisvėk • tobulėk

10.

11.

3. Aptarkite:

- ▶ Kam skirta reklama?
- ▶ Kas kuriant reklamą svarbiausia? Kokį poveikį (emocinį, loginį) reklama daro?

Visi kartu užpildykite lentelę:

Reklama	Emocinis poveikis	Loginis poveikis	Patikimumo akcentavimas	Kiti įtikinėjimo būdai
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				

4. Kokiomis kalbinėmis raiškos priemonėmis siekiama įtikinti adresatą? Kokius pastebėjote žodyno ypatumus: kaip vartojamos kalbos dalys, kad pranešimas taptų įtikinamesnis? Kaip vartojami įvardžiai neformaliai, draugiškai įspūdžiui kurti? Kokios vartojamos meninės priemonės?

Kokius pastebėjote sintaksės ypatumus: kas būdinga sakinių sandarai? Kokie sakiniai vyrauja pagal sakymo tikslą? Kokios vartojamos sintaksinės meninės priemonės?

Dabar užpildykite kitą lentelę:

Reklama	Žodyno ypatumai	Sintaksės ypatumai	Grafikos elementų vartojimo ypatumai	Garso elementų vartojimo ypatumai	Vertybės, stereotipai
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					

8.					
9.					
10.					
11.					

5. Aptarkite:

- ▶ Kokie grafikos elementai – spalva, vaizdai, spaudmenys – reklamą sustiprina?
- ▶ Kaip kuriant reklamą vaizdas siejamas su tekstu?
- ▶ Ką reklamai suteikia balsas, tarsena, intonacija?

6. Įvertinkite pasirinktas reklamas. Ar jūsų pasirinktos reklamos iš tiesų įtaigios, kokias vertybes jos netiesiogiai teigia? Ar galima jose įžvelgti stereotipinį požiūrį, kokius stereotipus jos formuoja?

- ▶ „Įgarsinkite“ savo pasirinktą reklamą – pristatykite ją visai klasei.

7. Veiklos pabaigoje pamąstykite ir aptarkite:

- ▶ Ką svarbaus išmokote, supratote nagrinėdami pateiktus reklamos pavyzdžius? Kodėl tai svarbu? Kaip tai galėtų pakeisti jūsų įsitikinimus, elgesį?
- ▶ Ar buvo dalykų, kurie nustebino? Kodėl nustebino?
- ▶ Kokių dar turite klausimų, susijusių su reklamose vartojamais įtikinėjimo būdais?

Galimos namų darbų užduotys:

- ▶ sukurti reklamą;
- ▶ pasirinkti, pristatyti ir išnagrinėti vaizdo reklamą;
- ▶ išanalizuoti dienraščių, žurnalų ar kt. reklamą.

LITERATŪRA

1. Daniels H., *Literature Circles: Voice and Choice in Book Clubs and Reading Groups*, Portland: Stenhouse Publishers, 2002.
2. Erlickas J., *Aš moku augti*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
3. Gavenauskienė D., Keršienė O., Leonavičienė V., Vėtienė E., *Kalbos kultūros vadovėlis*, Vilnius: Homo liber, 2001.
4. Geda S., *Karalaitė ant svarstyklių*, Vilnius: Vyturys, 1989, p. 113–115.
5. Jarmala A., *Gramatiniai uždaviniai ir žaidimai*, Kaunas: Šviesa, 1983.
6. Kruopienė I., *Ištark...*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2004.
7. *ReadWriteThink*, interneto prieiga: <http://www.readwritethink.org/classroom-resources/lesson-plans/persuasive-techniques-advertising-1166.html?tab=4>.
8. Ritchhart R., Church M., Morrison K., *Making Thinking Visible: How to Promote Engagement, Understanding, and Independence for All Learners*, San Francisco: Jossey-Bass, 2011.
9. Silver H. F., Strong R. W., Perini M. J., *Mokytojas strategas: kaip kiekvienai pamokai pasirinkti tinkamą, tyrimais pagrįstą mokymo metodą*, Vilnius: Rgrupė, 2012.
10. Smetona A., *Dabartinės lietuvių kalbos naujažodynas*, interneto prieiga: <http://lt-lt.Facebook.com/pages/Nauja%C5%Beodis/105125456238516>.
11. Smetonienė I., *Reklama... Reklama? Reklama!*, Vilnius: Tyto alba, 2009.
12. Steele J. L., Meredith S. K., Temple Ch., *Kritinio mąstymo skatinimas: II vadovas*, nepublikuotas leidinys, Vilnius, 1998.
13. Šukys J., *Kalbos margumynai*, Kaunas: Šviesa, 1997.
14. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas *Permainos*, pavasaris, 2001 (4).
15. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas *Permainos*, žiema, 2002 (7).
16. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas *Permainos*, rudenį, 2002 (10).
17. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas *Permainos*, žiema, 2003 (11).
18. Tarptautinis kritinio mąstymo ugdymo žurnalas *Permainos*, vasara, 2003 (13).

Apipavidalino Rokas Gelažius
Viršelyje – Shutterstock.com iliustracija
Publikuoti parengė leidykla „Garnelis“, Konstitucijos pr. 23, LT-08105 Vilnius